

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

**Установа адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя
Францыска Скарыны”**

Філалагічны факультэт

**ГІСТОРЫЯ МОВАЗНАЎСТВА
Ў ТАБЛІЦАХ**

**ПРАКТЫЧНЫ ДАПАМОЖНІК
ДЛЯ СТУДЭНТАЎ ФІЛАЛАГІЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА**

Гомель 2003

У аўтарскай рэдакцыі

Аўтар-складальнік:

С.М.Аніськова, канд. філалагічных навук

Рэцэнзенты:

А.А.Станкевіч, прафесар, доктар філалагічных навук

Л. Ф.Кахоўская, дацэнт, кандыдат філалагічных навук

Рэкамендавана да выдання навукова-метадычным саветам Установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны” 26 лістапада 2003 года, пратакол № 3.

Практычны дапаможнік прызначан для тэматычнага і выніковага кантролю ведаў, дапаможа студэнтам-філолагам трывала замацаваць тэарэтычныя веды па курсу “Агульнае мовазнаўства” і асэнсавана выкарыстоўваць іх на практыцы.

©Аніськова С. М., 2003

©Установа адукацыі

“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”, 2003

ЗМЕСТ

Уводзіны.....	5
Табліца 1 Будова курса “Агульнае мовазнаўства”.....	6
Табліца 2 Сувязь мовазнаўства з іншымі навукамі.....	7
Табліца 3 Асноўныя дасягненні старажытнаіндыйскага мовазнаўства (V ст. да н.э.).....	10
Табліца 4 Асноўныя дасягненні старажытнагрэчаскага мовазнаўства (V ст. да н.э. – IV ст. н.э.).....	12
Табліца 5 Асноўныя дасягненні арабскага мовазнаўства эпохі Халіфата (VII – VIII ст.ст. н.э.).....	14
Табліца 6 Тэорыі паходжання мовы (XVIII ст.).....	15
Табліца 7 “Расійская граматыка” М.В. Ламаносава (1755).....	16
Табліца 8 Параўнальна-гістарычнае мовазнаўства (п. XIX ст.)....	18
Табліца 9 Тыпалагічная класіфікацыя моў В. Гумбальта (1767-1835).....	20
Табліца 10 Філасофія мовы В. Гумбальта (1767-1835).....	21
Табліца 11 Тыпалагічная класіфікацыя моў А. Шлейхера (1821-1868).....	26
Табліца 12 Вучэнне аб слове (лексічны, структурна-граматычны, лагічны аспекты) у лінгвістычнай канцэпцыі А.А.Патабні (1835-1891).....	27
Табліца 13 Лінгвістычная канцэпцыя младаграматыкаў (2-ая пал. XIX ст.).....	31
Табліца 14 Лінгвістычная канцэпцыя П. П. Фартунатава (1848-1914).....	34
Табліца 15 Унутраная арганізацыя мовазнаўства (паводле Б. дэ Куртэнэ (1845-1929).....	37
Табліца 16 Казанская лінгвістычная школа (2-ая пал. XIX ст. – пач. XX ст.).....	38
Табліца 17 Мова і маўленне як часткі маўленчай дзейнасці ў лінгвістычнай канцэпцыі Ф. дэ Сасюра (1857 – 1913).....	44

Табліца 18 Тэорыя моўнага знака (паводле Ф. дэ Сасюра (1857 – 1913)).....	46
Табліца 19 Схема індывідуальнага акту маўленчых зносін (паводле Ф. дэ Сасюра).....	49
Табліца 20 Асноўныя палажэнні лінгвістычнай канцэпцыі Ф. дэ Сасюра.....	50
Табліца 21 Сацыялогія мовы А. Мее (1866-1936).....	54
Табліца 22 Асноўныя палажэнні фаналагічнай канцэпцыі М.С. Трубяцкога (1890-1938).....	56
Табліца 23 Пражская школа функцыянальнай лінгвістыкі.....	60
Літаратура	63

Уводзіны

Лінгвістычная падрыхтоўка студэнтаў-філолагаў завяршаецца курсам “Агульнае мовазнаўства”, які сістэматызуе раней атрыманыя звесткі аб мове і адначасова ўзбагачае іх. У структуры гэтай лінгвістычнай дысцыпліны важнае месца займае гісторыя мовазнаўства, прызначаная асветліць дзейнасць буйнейшых лінгвістычных школ і іх прадстаўнікоў у розных краінах у розны час.

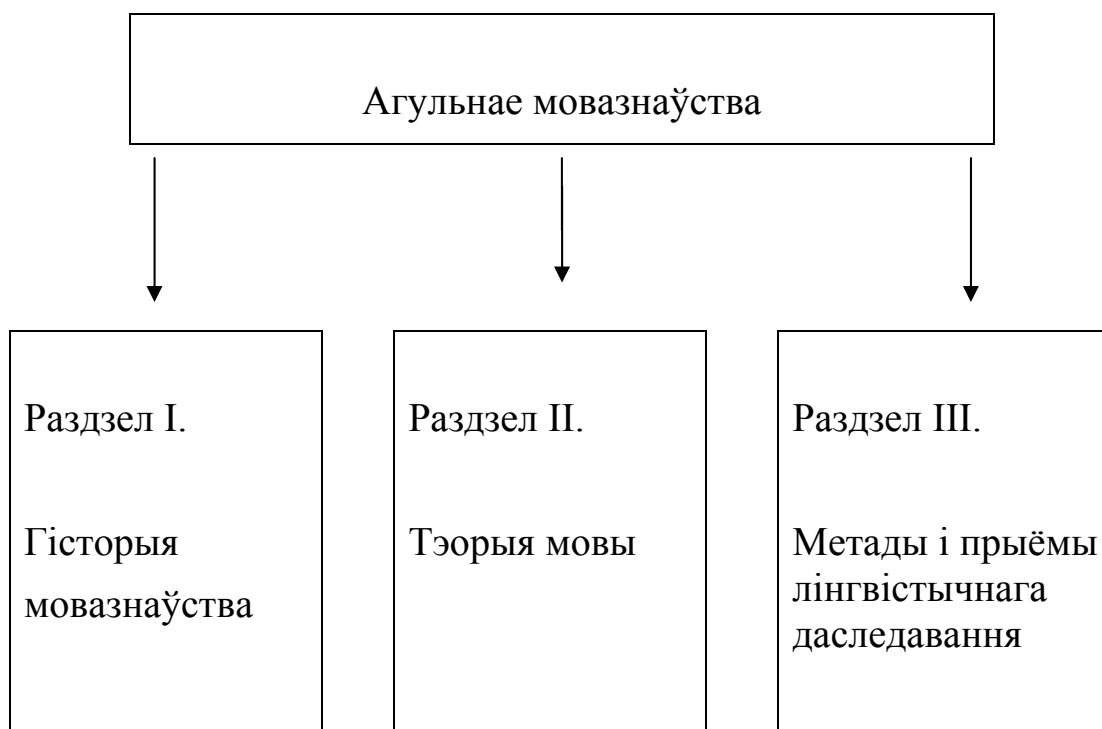
Паколькі колькасць гадзін, якая выдзяляецца на вывучэнне гісторыі агульнага мовазнаўства, нязначная як для студэнтаў дзённай, так і завочнай форм навучання, а аб’ём выкладаемага матэрыялу вялікі, то інфармацыя, атрыманая студэнтамі, часта носіць характар механічнага набору пэўных фактаў і таму не асэнсоўваецца глыбока, не захоўваецца ў памяці трывала.

Практычны дапаможнік змяшчае табліцы, якія адлюстроўваюць асноўныя этапы развіцця агульнага мовазнаўства, пачынаючы ад старажытнаіндыйскага і да сучаснага.

Па спосабе падачы матэрыялу ўсе табліцы можна падзяліць на два віды: а) табліцы, у якіх прапануваецца гатовы спосаб вырашэння пэўнай лінгвістычнай праблемы; б) табліцы, якія патрабуюць самастойнага асэнсавання фактычнага матэрыялу, удумлівага разважання і не ўтрымліваюць тэрэтычных каментарыяў. Такія табліцы маюць адначасова характар хрэстаматыйны і інфармацыйна-даведачны.

Прапанаваныя табліцы разлічаны як на самастойную працу студэнтаў-філолагаў, так і на працу на практычных занятках, могуць быць выкарыстаны ў якасці даведніка пры падрыхтоўцы да экзамену па курсе “Агульнае мовазнаўства”,

Табліца 1
Будова курса “Агульнае мовазнаўства”

Раздзел I – Знаёмства з развіццём лінгвістычнай думкі ад глыбокай старажытнасці і да сучаснага мовазнаўства (асноўныя лінгвістычныя напрамкі, школы, іх прадстаўнікі).

Раздзел II – паглыбленне і сістэматызацыя ведаў аб мове наогул без уліку яе нацыянальнай спецыфікі (сутнасць мовы, сістэмна-структурная арганізацыя, сувязь мовы з думкай, маўленнем, семіётыкай, грамадствам і г.д.).

Раздзел III – вывучэнне метадаў і прыёмаў лінгвістычнага даследавання, знаёмства з агульнымі метадамі навуковага даследавання.

Табліца 2

Сувязь мовазнаўства з іншымі навукамі

№	Сумежжа	Назва навукі	Асноўныя задачы
1	Лінгвістыка // сацыялогія	соцыялінгвістыка	1. Вывучэнне сутнасці мовы як грамадскай з'явы; 2. Праблема паходжання мовы і яе сацыяльныя функцыі; 3. Сувязь мовы з формамі гістарычнай і этнічнай сукупнасці людзей; 4. Даследаванне літаратурнай мовы, тэрытарыяльных і сацыяльных дыялектаў; 5. Вывучэнне сацыяльна-культурнай спецыфікі маўленчых паводзін; 6. Аналіз тыпаў і відаў моўных сітуацый.
2	Лінгвістыка // географія	лінгвагеаграфія	1. Вызначэнне арэалаў распаўсюджання пэўных моўных з'яў (т. зв. ізаглас і ізалекс); 2. Устанаўленне тэрытарыяльных межаў тых або іншых дыялектных зон; 3. Укладанне лінгвістычных атласаў.
3	Лінгвістыка // семіётыка	лінгвасеміётыка	1. Даследаванне адметнасцей мовы як знакавай сістэмы; 2. Вызначэнне тыпаў і відаў моўных знакаў, а таксама іх функцый у адносінах паміж сабой і да аб'ектыўнай

			рэчаіснасці; 3. Вывучэнне тэорый моўных знакаў.
4	Лінгвістыка // гнасеалогія (тэорыя пазнання)	Менталінгвістыка	1. Вызначэнне функцый мовы і мыслення ў адносінах паміж сабой; 2. Вывучэнне суадносін паміж моўнымі адзінкамі і лагічнымі катэгорыямі; 3. Абгрунтаванне генетычнай сувязі мовы і мыслення; 4. Даследаванне сувязі мыслення з іншымі формамі свядомасці.
5	Лінгвістыка // псіхалогія	Псіхалінгвістыка	1. Вывучэнне знешніх і ўнутраных працэсаў спараджэння і ўспрымання маўленчай дзейнасці; 2. Даследаванне суадносін паміж мовай і маўленнем; 3. Вызначэнне структуры камунікатыўнага акту.
6	Лінгвістыка // матэматыка	матэматычная лінгвістыка	1. Выкарыстанне статыстычных метадаў даследавання моўных з'яў; 2. Матэматычнае мадэляванне працэсаў спараджэння маўлення; 3. Распрацоўка алгарытмаў пабудовы граматычна правільных выказванняў; 4. Канструяванне штучных моў.
7	Лінгвістыка // кібернетыка	кібернетычная лінгвістыка	1. Машынны пераклад; 2. Стварэнне штучных інфармацыйных моў; 3. Лінгвістычнае

			забеспячэнне камп'ютэрных праграм; 4. Выкарыстанне сінтэзатараў чалавечага голасу.
8	Лінгвістыка // гісторыя	гістарычная лінгвістыка	1. Даследаванне моўных з'яў у непарыўнай сувязі з гісторыяй народа, яго культурай; 2. Вывучэнне мовы ў працэсе яе гістарычнага развіцця з выдзяленнем асноўных этапаў, іх адметнасцей; 3. Знаёмства з асноўнымі лінгвістычнымі законамі; 4. Аналіз экстралінгвістычных і інтралінгвістычных умоў моўных змен

Табліца 3

Асноўныя дасягненні старажытнаіндыйскага мовазнаўства (V ст. да н. э.)

Прадстаўнікі: Паніні, Вараручы Кацьцяяна, Бхартрыхары

№	Раздзел мовазнаўства	Асноўныя дасягненні
1	Фанетыка	1. Размежаванне гука і фанемы; 2. Класіфікацыя гукаў па спосабе і месцы ўтварэння; 3. Падзел гукаў на галосныя і зычныя; 4. Выдзяленне трох ступеней пад'ёму галосных; 5. Вызначэнне ролі чаргаванняў гукаў*.
2	Марфалогія	1. Выдзяленне чатырох часцін мовы: імя, дзеяслоў, прыназоўнік, часціца; 2. Вызначэнне абагуленага граматычнага значэння імені і дзеяслова: імя – слова, якое абазначае прадмет; дзеяслоў – слова, якое абазначае дзеянне; 3. Выдзяленне сямі склонаў, якія абазначаліся лічбамі, таму што не мелі назваў і адпавядалі назоўнаму, вінавальнаму, “інструментальнаму”, давальнаму, аблятыву, роднаму і меснаму; 4. Падзел часціц на параўнальныя, злучальныя і нязначымыя.
3	Словаўтварэнне	1. Выдзяленне ў слове асновы (або караня), суфіксаў, канчаткаў; 2. Увядзенне паняццяў “нулявы афікс”, “унутраная флексія”; 3. Адрозненне трох катэгорый каранёў (асноў): простыя, утваральныя, вытворныя.
4	Сінтаксіс*	1. Сказ – асноўная адзінка мовы, таму што толькі ён перадае думку; 2. Сказ як моўная адзінка суадносіцца з

		суджэннем (як лагічнай катэгорыяй).
5	Лексікаграфія	1. Стварэнне слоўнікаў (нігхантавасаў) – спісаў незразумелых слоў, выкарыстаных у Ведах; 2. Укладанне першага слоўніка санскрыту (аўтар Амара, V ст. н. э.).

***Заўвага !** Старажытнаіндыйская схема чаргаванняў галосных была пакладзена А.Шлейхерам у аснову рэканструкцыі індаеўрапейскай прамовы ў XIX стагоддзі.

Тэрмін “сінтаксіс” ужыты ў табліцы ўмоўна, паколькі гаварыць пра ўласна сінтаксіс як грунтоўна распрацаваны раздзел мовазнаўства ў старажытнай Індыі яшчэ рана.

Табліца 4

Асноўныя дасягненні старажытнагрэчаскага мовазнаўства (V ст. да н.э. – IV ст. н.э.)

Прадстаўнікі: Дэмакрыт, Арыстоцель, Платон, Геракліт, стоікі (філасофскі перыяд),

Арыстарх Самафракійскі, Дыянісій Фракійскі, Апалоній Дыскол (александрыйскі перыяд)

Філасофскі перыяд (V ст. да н.э. – III ст. да н.э.)	Александрыйскі перыяд (III ст. да н.э. – IV ст. н.э.)	Раздзел мовазнаўства
1. Адмаўленне боскага паходжання мовы. 2. Разуменне філосафамі - матэрыялістамі (Арыстоцель, Дэмакрыт) умоўнага характару наймення. 3. Падзел гукаў на галосныя, зычныя (паўгалосныя, безгалосныя) па фізіялагічным прынцыпе (Платон, Арыстоцель).	1. Увядзенне паняцця “націск” і вызначэнне яго тыпаў (Дыянісій Фракійскі); 2. Выкарыстанне надрадкавых знакаў для абазначэння націску (Арыстафан Візантыйскі).	Акцэнталогія
4. Вызначэнне склада як спалучэння зычнага і галоснага (Арыстоцель). 5. Выдзяленне наступных часцін мовы: імені, дзеяслова, злучніка (Арыстоцель); імені уласнага, імені агульнага, дзеяслова,	1. Класіфікацыя гукаў па месцы і спосабе ўтварэння на аснове акустычнага прынцыпу; 2. Выдзяленне 24 гукаў: 7 галосных і 17 зычных.	Фанетыка
	1. Выдзяленне 8 часцін мовы (Дыянісій Фракійскі): імя, дзеяслоў, дзеепрыметнік, артыкль (член), займеннік, прыназоўнік, прыслоўе, злучнік. 2. Вылучэнне асноўных граматычных катэгорый часцін мовы (Арыстарх Самафракійскі, Дыянісій Фракійскі):	Марфалогія

злучніка, члена (стоікі). 6. Размежаванне прамога і ўскоснага склонаў (стоікі). 7. Падзел сказаў на сцвярдзальныя, адмоўныя, апавядальныя, пабудзальныя (Арыстоцель). 8. Разуменне адрознення паміж сказам і словам: сказ заўсёды значымы, а слова можа быць як значымым, так і не (стоікі). 9. Узнікненне зародкаў этымалогіі* (стоікі).	а) <i>імя</i> – род, від, вобраз, лік, склон; б) <i>дзеяслоў</i> – лад, стан, від, вобраз, лік, асоба, час, спражэнне; в) <i>прыслоўе</i> – разрад па значэнні, вобраз, ступень параўнання; г) <i>артыкль</i> – род, лік, склон; д) <i>злучнік</i> – разрад па значэнні, вобраз ж) <i>займеннік</i> – асоба, лік.	
	1. Разуменне сказа як спалучэння слоў, якое выражае закончаную думку.	Сінтаксіс

Заўвага ! Першыя этымалагічныя спробы насілі характар адвольнага тлумачэння слоў, што ў далейшым прывяло да негатыўнага стаўлення да этымалагічнага аналізу наогул.

Сучасная этымалогія грунтуецца на навуковых прынцыпах, на фактычным матэрыяле шматлікіх моў і з’яўляецца сапраўднай навукай.

Табліца 5

Асноўныя дасягненні арабскага мовазнаўства

эпохі Халіфата (VII - VIII ст.ст. н.э.)

Прадстаўнікі: Халіл аль-Фарахідзі (заснавальнік), Сібавейх,
Саганы, аль-Фірузабадзі

№	Раздзел мовазнаўства	Асноўныя дасягненні
1	Фанетыка	1. Дакладнае размежаванне гука і літары; 2. Класіфікацыя гукаў паводле акустычнага і фізіялагічнага прынцыпаў.
2	Граматыка	1. Вылучэнне трох часцін мовы: імя, дзеяслоў, часціца; 2. Выдзяленне ў марфемнай структуры слова караня, афіксаў, унутранай флексіі; 3. Разуменне сказа як асноўнай моўнай адзінкі.
3	Лексікаграфія	1. Выданне шматтомных слоўнікаў пры адсутнасці лексікаграфічных крытэрыяў адбору матэрыялу: “Кніга Айна” (Халіл аль-Фарахідзі), “Разліў хваляў” (Саганы), “Камус”* (аль-Фірузабадзі).

***Заўвага !** Слоўнік “Камус” (у перакладзе са старажытнаарабскай мовы – акіян) налічваў 60 тамоў. Пазней камусам у мовазнаўстве пачалі называць любы слоўнік вялікага аб’ёму.

Табліца 6

Тэорыі паходжання мовы (XVIII ст.)

№	Назва тэорыі	Аўтар	Сутнасць тэорыі
1	Тэорыя сацыяльнай дамоўленасці	Ж.-Ж. Русо (1712-1778)	Першыя словы – гэта асобныя гукі (або комплекс гукаў), якія людзі па дамоўленасці прынялі за знакі пэўных ідэй або прадметаў.
2	Тэорыя эмацыянальных выклічнікаў.	Ж.–Ж. Русо (1712-1778)	Не прадметы матэрыяльнага свету, а пачуцці і ўнутраныя адчуванні – першапрычына ўзнікнення мовы, таму мова нарадзілася з эмацыянальных выклічнікаў.
3	Гукаперай-мальная тэорыя.	Г. Лейбніц (1646-1716)	Першыя словы па сваёй прыродзе – імітаваныя чалавекам гукі жывой прыроды.
4	Тэорыя боскага паходжання.	Д. Дзідро (1713-1784)	Узнікненне грамадства гістарычна папярэднічае ўзнікненню мовы. Мова выконвае камунікатыўную функцыю. З’яўленнем мовы чалавек абавязаны богу.
5	Тэорыя натуральнага паходжання мовы.	І. Гердэр (1744-1803)	Паходжанне і гісторыя мовы непарыўна звязаны з гісторыяй мыслення. Узнікненне мовы – заканамерная з’ява ў працэсе развіцця чалавечага розуму.

Табліца 7

“Расійская граматыка” М.В. Ламаносава (1755).

№	Назва структурнай часткі (“павучання”)	Асноўны змест павучання
1	2	3
1	Павучанне 1. “Аб чалавечым слове наогул”.	1. Азначэнне мовы як грамадскай з’явы; 2. Галоўная функцыя мовы – камунікатыўная; 3. Мове ўласціва паслядоўнае і мэтанакіраванае развіццё. 4. Аснова рускай мовы – дыялекты (маскоўскі, паморскі, украінскі); 5. Мова – адна з асноўных прымет нацыі; 6. Існаванне славянскай моўнай сям’і (расійская, польская, балгарская, чэшская, сербская, славацкая мовы); 7. Суадносіны гукаў і літар; 8. Будова маўленчага апарату і яго роля ў вымаўленні гукаў; 9. Класіфікацыя гукаў па артыкуляцыйным прынцыпе; 10. Характарыстыка складоў; 11. Агульная характарыстыка націску; 12. Аналіз спосабаў утварэння часцін мовы (прэфіксацыя, суфіксацыя, складанне); 13. Выдзяленне 8 часцін мовы: а) галоўныя: імя, дзеяслоў; б) дапаможныя: займеннік, дзеепрыметнік, прыслоўе, прыназоўнік, злучнік, выклічнік.
2	Павучанне 2. “Аб чытанні і правапісе расійскім”.	1. Аналіз складу азбукі рускай мовы; 2. Сістэматызацыя арфаэпічных правілаў; 3. Звод правілаў пунктуацыі; 4. Сістэматызацыя арфаграфічных правілаў; 5. Асноўны прынцып арфаграфіі рускай

		мовы – марфалагічны, а не фанетычны (як лічыў Трэдзіякоўскі)
3	Павучанне 3. “Аб імені”.	1. Апісанне словазмянення і словаўтварэння назоўнікаў, прыметнікаў, лічэбнікаў; 2. Размеркаванне імёнаў па родах: мужчынскаму, жаночаму, ніякаму і агульнаму; 3. Падзел прыметнікаў на якасныя, адносныя, прыналежныя; 4. Утварэнне форм ступеней параўнання прыметнікаў і форм суб’ектыўнай ацэнкі.
4	Павучанне 4. “Аб дзеяслове”.	1. Указанне на агульныя семантычныя прыметы дзеяслова; 2. Аналіз граматычных катэгорый дзеяслова (10 форм часу, 6 форм стану).
5	Павучанне 5. “Аб дапаможных, або службовых часцінах слова”.	1. Агульная характарыстыка займеннікаў, прыслоўяў, прыназоўнікаў, злучнікаў, выклічнікаў.
6	Павучанне 6. “Аб спалучэнні часцін слова”.	1. Сказ ёсць выражэнне суджэння; 2. Асноўныя адзнакі сказа – закончанае думкі, граматычна аформленая сувязь слоў, складанне розных паняццяў; 3. Асноўныя часткі сказа (дзеянік і выказнік), якія могуць выражацца і асобным словам, і групай слоў; 4. Вучэнне аб формах і тыпах словазлучэнняў; 5. Аналіз асноўных відаў сінтаксічнай сувязі ў словазлучэннях: дапасавання, кіравання, прымыкання.

Табліца 8

Параўнальна-гістарычнае мовазнаўства (п. XIX ст.)

Рускае параўнальна-гістарычнае мовазнаўства		Заходнееўрапейскае параўнальна-гістарычнае мовазнаўства	
Прадстаўнікі	Асноўныя палажэнні лінгвістычнай канцэпцыі	Прадстаўнікі	Асноўныя палажэнні лінгвістычнай канцэпцыі
А.Х. Вастокаў (1781-1864) Асн. працы: “Рассуждение о славянском языке” (1820), “Русская грамматика” (1831), “Словарь церковнославянского языка” (1858)	1. Выдзяленне трох этапаў у гісторыі развіцця рускай мовы: а) старажытны (9-XIV ст.); б) сярэдні (XV – XVI ст.); новы (з XVII ст.); 2. Класіфікацыя славянскіх моў (выдзяленне паўночнай, паўднёвай, усходняй груп); 3. Вызначэнне гукавых адпаведнасцей галосных у рускай, польскай і стараславянскай мовах; 4. Распрацоўка асноўна-гістарычнай фанетыкі і граматыкі славянскіх моў; 5. Аналіз	Я. Грым (1785-1863) “Нямецкая граматыка” (1819-1837).	1. Апісанне гістарычнай фанетыкі германскіх моў, першага і другога перамяшчэння зычных у гэтых мовах; 2. Мова – вечна зменлівая катэгорыя, у якой дзейнічаюць супрацьлеглыя сілы; 3. Мова ў сваім развіцці праходзіць тры ступені: а) рост каранёў; б) з’яўленне суфіксаў і флексій; в) гарманізацыя цэлага; 4. Мова ўзнікла натуральным шляхам і падобна да жывога арганізму: яна

	старажытных пісьмовых помнікаў славянскіх моў		нараджаецца, развіваецца, адмірае.
І.І.Сраз- неўскі (1812- 1880) Асн. працы: “Мысли об истории русского языка”(18 49), “Мате- риалы для словаря древне- русского языка по письмен- ным памятни- кам” (т. 1- 3, 1890- 1912)	1. Заснаванне комплекснага падыходу да гістарычнага вывучэння мовы (неабходнасць усебаковага апісання лексікі і граматыкі пісьмовых помнікаў, гаворак і дыялектаў, сучаснага стану мовы); 2. Даследаванне гісторыі мовы ў сувязі з гісторыяй грамадства; 3. Вызначэнне ролі этнаграфіі як дапаможнай дысцыпліны; 4. Характарыстыка фактараў моўнага развіцця: а) знешніх (прамысловыя, рэлігійныя, палітычныя сувязі паміж народамі; б) унутраных (унутрымоўныя супрацьлегласці)	Ф. Боп (1791- 1867) “Сістэ- ма спра- жэння ў санс- крыце” (1816).	1. Доказ існавання індаеўрапейскай моўнай сям’і; 2. Стварэнне параўнальна- гістарычнай граматыкі індаеўрапейскіх моў;
		Р. Раск (1787- 1832) “Дасле- даванне паход- жання стара- жытна- паўноч- най, ці ісланд- скай мовы (1814)	1. Асновай доказу роднасці моў з’яўляюцца граматычныя адпаведнасці; 2. Адкрыццё закону першага перамяшчэння зычных у германскіх мовах; 3. Лексічныя адпаведнасці паміж мовамі могуць быць вынікам запозычвання і не сведчыць аб роднасці гэтых моў;

Табліца 9

Тыпалагічная класіфікацыя моў В. Гумбальта (1767-1835)

№	Тып моў	Мовы ў межах тыпу	Структура слова	Сродкі выражэння фармальных адносін
1	Флексійны тып	Індаеўрапейскія, семіцкія мовы	Корань + суфікс + флексія	Флексіі
2	Аглютынацыйны (аглютынацыяны) тып	Цюркскія, фінскія мовы	Корань + суфікс	Суфіксы
3	Інкарпаруючы тып	Мовы амерыканскіх індзейцаў, палеазіяцкія мовы	Дзеяслоўны корань + звязка + іменны корань (поўны або скарачаны)	Іменныя і займеннікавыя марфемы, якія далучаюцца да дзеяслоўнага кораня пры дапамозе звязкі
4	Ізаляваны (аморфны) тып	Кітайская мова	Корань	Не выражаны фармальныя адносіны

Табліца 10

Філасофія мовы В. Гумбальта (1767-1835)

№	Пастаноўка праблемы	Спосабы вырашэння праблемы
1	Паходжанне мовы.	“Мова зусім не прадукт нічыёй дзейнасці, а адвольная эманация духу, не стварэнне народаў, а дар, які выпаў ім на долю, іх унутраны лёс... Як ні ўкаранёна мова ў нетрах чалавечай прыроды, яна мае яшчэ і незалежнае, знешняе быццё, якое ўладарыць над самім чалавекам... Мовы ўзніклі не адвольна і не па дамоўленасці, а выйшлі з тайнікоў чалавечай прыроды... Чалавек з’яўляецца чалавекам толькі дзякуючы мове... Мова з патрэбы ўзнікае з чалавека. Мова сама з’яўляецца стварэннем прыроды – прыроды чалавечага розуму”.
2	Грамадская сутнасць мовы.	“Стварэнне мовы выклікана ўнутранай патрэбай чалавецтва. Мова – не проста знешні сродак зносін людзей, падтрымання грамадскіх сувязей, яна закладзена ў самой прыродзе чалавека і неабходная для развіцця яго духоўных сіл і фармавання светапогляду, а гэтага чалавек толькі тады зможа дасягнуць, калі сваё мысленне звяжа з грамадскім мысленнем.. Мова развіваецца толькі ў грамадстве, і чалавек разумее сябе толькі тады, калі на вопыце пераканаецца, што яго словы зразумелыя таксама і іншым людзям. Мова не з’яўляецца адвольным тварэннем асобнага чалавека, а належыць заўсёды цэламу народу; наступныя пакаленні

		атрымліваюць яе ад пакаленняў папярэдніх.”
3	Функцыі мовы (наміна-тыўная і камуніка-тыўная).	“Мова функцыянуе для абазначэння прадметаў і як сродак зносін”.
4	Уяўленне аб мове як дзейнасці чалавека.	“Мову трэба разглядаць не як мёртвы прадукт, а як стваральны працэс... Мова не прадукт дзейнасці, а дзейнасць... У сапраўдным сэнсе пад мовай можна разумець толькі ўсю сукупнасць актаў маўленчай дзейнасці.”
5	Мова, нацыя, нацыя-нальны характар.	“Раз форма моў нацыянальная, яны заўсёды ў сапраўдным і прамым сэнсе ствараюцца нацыямі... Можна лічыць агульнапрызнаным, што розныя мовы з’яўляюцца для нацыі органамі іх арыгінальнага мыслення і ўспрыняцця... Паколькі развіццё ў чалавеку яго чалавечай прыроды залежыць ад развіцця мовы, гэтым апошнім непасрэдна і вызначаецца паняцце нацыі як чалавечай супольнасці, якая ідзе ва ўтварэнні мовы сваім непаўторным шляхам... Але калі характар нацыі выяўляе сваю непаўторную самабытнасць, бэспрэчна, ва ўсіх сферах, то больш за ўсё ён адлюстроўваецца іменна ў мове... Мова прадстаўляе сабой саму нацыю і ўласна нацыю. Мова – гэта таксама роквіт усяго арганізму нацыі.”
6	Прычыны адрознення паміж мовамі.	“Духоўная своеасаблівасць нацый, калі яны карыстаюцца мовамі, праяўляецца на ўсіх стадыях іх гістарычнага развіцця. Яе ўплывам выклікана адрозненне паміж мовамі розных рас, паміж мовамі адной сям’і народаў... Адрозненні паміж мовамі грунтуюцца на іх форме, а форма кожнай

		мовы знаходзіцца ў непарыўнай сувязі з духоўнымі задаткамі народа...Будова моў чалавечага роду розная таму, што рознымі з’яўляюцца духоўныя асаблівасці нацый.”
7	Падзел моў на “прымітыўныя (некультурныя)” і “дасканалыя”. Крытэрыі дасканаласці моў	“Народы больш адораныя і тыя, што знаходзяцца ў больш спрыяльных умовах, чым іншыя, маюць і больш дасканалыя мовы...З другога боку, так званыя прымітыўныя і некультурныя мовы могуць мець у сваім ладзе выдатныя якасці... Вывучаючы мовы нецывілізаваных і неразвітых народаў, мы не маем ніякай магчымасці бачыць тонкія сэнсавыя нюансы... Перавагі адных моў перад іншымі разумным чынам можна шукаць толькі ў іх сувязі з развіццём ідэй.”
8	Роля культуры і цывілізацыі ў развіцці моў.	“Вельмі пашырана ўяўленне, што сваімі вартасцямі і сваім развіццём мовы абавязаныя цывілізацыі і культуры. Але калі звярнуцца да гісторыі, то такая ўлада цывілізацыі і культуры над мовай ніяк не пацвердзіцца. Ява, несумненна, атрымала ад Індыі больш высокую культуру і цывілізацыю, аднак тутэйшая мова не змяніла ад гэтага сваю менш дасканалую мову, якая мала адпавядае патрэбам думкі.”
9	Мова як зменлівая з’ява. Мяжа завершанасці моўнага развіцця.	“... Нельга разглядаць слоўнікавы запас мовы як гатовую, застылую масу. Не гаворачы ўжо пра пастаянны працэс утварэння новых слоў і словаформ, слоўнікавы запас, пакуль мова жыве ў маўленні народа, з’яўляецца прадуктам словаўтваральнай патэнцыі... Змяненне многіх моў можа быць растлумачана адным толькі пераходам моў з вуснага ў пісьмовы стан... Мовы маюць нейкую мяжу сваёй завершанасці, пасля дасягнення якой ужо не падпадаюць ніякім зменам ні іх арганічная

		будова, ні іх трывалая структура.”
10	Сістэм-насьць мовы.	“У мове няма нічога адзінкавага, кожны асобны яе элемент праяўляе сябе толькі як частка цэлага... Мову можна параўнаць з вялізнай тканінай, усе ніткі якой больш або менш прыкметна звязаны паміж сабой і кожная – з усёй тканінай у цэлым... Чалавек кожны раз закранае ў маўленні якую-небудзь асобную нітку, але... робіць гэта так, як быццам бы... яму адкрыта ўся аснова, у якую непазбежна ўплецена гэта асобная нітка...Пры апісанні мовы... толькі тады, калі ад асобных элементаў падымаюцца да яе адзінства, атрымліваецца сапраўднае ўяўленне пра мову.”
11	Умовы цэласнасці мовы	“Як толькі дасягаецца выразнасць і пэўнасць выражэння найпрасцейшага злучэння думак, а таксама адпаведнае багацце слоў, цэласнасць мовы наяўная.”
12	Форма мовы (наогул) і яе тыпы: а) граматычная форма і яе роля; б) унутраная форма;	“Форма мовы ёсць сінтэз асобных элементаў мовы ў іх духоўным адзінстве... Пад формай мовы разумеецца зусім не толькі так званая граматычная форма... Форма мовы заключаецца ў спосабе злучэння думкі з гукамі. Тое, што ў мове характэрным чынам (гэта значыць так, што ў аналагічным выпадку гэта паўтараецца) абазначае граматычныя адносіны, з’яўляецца для мовы граматычнай формай... Мовы, у якіх няма граматычных форм або якія маюць вельмі недасканалыя граматычныя формы, адмоўна ўздзейнічаюць на інтэлектуальную дзейнасць... Словы могуць так змяніцца з цягам часу, што становіцца цяжка вызначыць, вытворныя яны ці першапачатковыя... Нельга адмаўляць, што кожная мова першапачаткова павінна

	в) агульная старажытная праформа	мець такія словы, якія адлюстроўваюць адчуванне асобы... Формы некалькіх моў могуць супасці ў нейкай яшчэ больш агульнай форме, і з адной формы паходзяць, па сутнасці, формы ўсіх моў...”
13	Слова і кантэкст.	“Слова набывае свой поўны сэнс толькі ўнутры спалучэння, у якім яно выступае”
14	Роля дыялектаў у станаўленні мовы	“Скрыжаванне дыялектаў з’яўляецца адным з найважнейшых момантаў у станаўленні моў; яно адбываецца тады, калі мова, якая... утвараецца, змешваючыся з іншымі, успрымае ад іх больш або менш значныя элементы.”
15	Асноўны прынцып даследавання моў.	“Асноўным прынцыпам пры даследаванні мовы павінен лічыцца той, які патрабуе выяўляць сувязі розных моў да таго часу, пакуль іх можна прасачыць і ў кожнай асобнай мове дакладна правяраць, ці ўтварылася яна самастойна, ці на яе граматычным і лексічным складзе прыкметныя сляды змяшэння з чужой мовай і якой іменна.”
16	Усеагульнасць міжмоўных сувязей.	“Няма ніякай падставы адкінуць гіпатэтычнае дапушчэнне ўсеагульнай узаемазвязанасці моў... Калі нават і не пагаджацца з думкай аб першапачатковай агульнасці паходжання моў, то наўрад ці можна знайсці племянную мову, якая захавала сваю чысціню ў працэсе развіцця.”

Табліца 11

Тыпалагічная класіфікацыя моў А. Шлейхера (1821-1868)

№	Тып моў	Спосаб выражэння значэння	Наяўнасць / адсутнасць адносін. Спосаб выражэння адносін	Мовы ў межах тыпу
1	Каранёвыя (ізаляваныя) мовы	Значэнне = корань	Адносіны фармальна не выражаны*	Кітай- ская, бірман- ская мовы
2	Аглютынацыйныя мовы	Значэнне = корань	Адносіны выражаны ў суфіксах	Цюрк- скія, фіна- ўгор- скія мовы
3	Флексійныя мовы	Значэнне = корань + афіксы (прэфіксы, суфіксы)	Адносіны выражаны ў флексіях	Індаеў- рапейс- кія мовы

Заўвага ! Адсутнасць фармальнага выражэння адносін у мовах ізаляванага тыпу не ёсць паказчык адсутнасці адносін паміж словамі ў гэтых мовах наогул. Такія адносіны могуць выражацца пры дапамозе інтанацыі, парадку слоў, невербальных сродкаў.

Табліца 12

Вучэнне аб слове (лексічны, структурна-граматычны, лагічны аспекты)

у лінгвістычнай канцэпцыі А.А.Патабні (1835-1891)

№	Пастаноўка праблемы	Спосабы вырашэння праблемы
1	Азначэнне слова	Слова – “адзінства членападзельнага гука і значэння...Бяссэнсавы гук не з’яўляецца словам, і наадварот, значэнне, якое не суправаджаецца членападзельным гукам, не з’яўляецца словам”
2	Першасная структура слова	“Першапачаткова, у час свайго ўзнікнення, усякае слова, без выключэння, складаецца з трох элементаў: па-першае, членападзельнага гука, па-другое, уяўлення, па-трэцяе, значэння слова.”
3	Змены ў структуры слова ў працэсе гістарычнага развіцця мовы	“Гук і значэнне назаўсёды застаюцца абавязковымі часткамі слова...Трэці элемент слова (уяўленне) з цягам часу знікае.”
4	Суадносіны паміж значэннем слова і ўяўленнем	Ужо пры самім узнікненні слова паміж уяўленнем і значэннем(сукупнасцю прымет, заключаных у вобразе) існуе няроўнасць: заўсёды ў значэнні заключана больш, чым ва ўяўленні.”
5	Бліжэйшае і	“Бліжэйшае значэнне слова

	далейшае значэнні слова. Аб'ектыўны і суб'ектыўны зместы слова	народнае(робіць магчымым тое, што прамоўца і слухач разумеюць адзін аднаго), тады як далейшае, у кожнага рознае па якасці і колькасці элементаў, – асабістае.... У слова ёсць два зместы: адзін – аб'ектыўны (бліжэйшае значэнне слова), заўсёды заключае ў сабе толькі адну прымету, другі – суб'ектыўны змест, у якім прымет можа быць мноства.”
6	Значэнні слоў паводле паходжання	“Усе значэнні слова паводле паходжання – вобразныя, кожнае можа з цягам часу стаць нявобразным. Абодва станы слова, вобразнасць і нявобразнасць, у роўнай ступені натуральныя.”
7	“Знак значэння” слова	“Знак значэння слова ёсць агульнае паміж дзвюма складанымі мысленчымі адзінкамі, якія параўноўваюцца, або аснова параўнання...пазнаваемага з раней пазнаным.”
8	Унутраная форма слова	“Унутраная форма ёсць адносіны зместу думкі да свядомасці...У шэрагу слоў таго ж караня, якія паслядоўна вынікаюць адно з аднаго, усякае папярэдняе можа быць названа ўнутранай формай наступнага.”
9	Граматычная форма: уласцівасці, спосабы выражэння, шляхі развіцця	“Граматычная форма ёсць элемент значэння слова і аднародная з яго рэчыўным значэннем... Граматычная функцыя і лексічны змест... жывуць у свядомасці прамоўцы як непадзельная адзінка. У асобных выпадках розныя

		граматычныя формы могуць знешне не адрознівацца (женю – глагол наст. вр., несов. вид, женю – глагол буд. вр., сов. вид). Граматычная форма мае сэнс толькі паводле месца ў сістэме іншых форм, калі можна звязаць гэту форму з астатнімі формамі пэўнага ладу мовы, каб па адной форме можна было зрабіць выснову пра ўласцівасць калі не ўсіх, то многіх астатніх.” Прычыны стварэння або разбурэння граматычных форм: “павелічэнне здольнасці да адцягненага мыслення, павелічэнне запасу ведаў, у выніку чаго многія дзяленні і катэгорыі аказваюцца непрыдатнымі і адкідваюцца, але затое з’яўляюцца новыя.”
10	Слова і кантэкст	“Звычайна мы разглядаем слова ў тым выглядзе, як яно падаецца ў слоўніках. Гэта ўсё роўна, калі б мы разглядалі расліну, якой яна ёсць у гербарыі, г. зн. не так, як яна сапраўды жыве, а як штучна прыгатавана для мэт пазнання...Вырванае з сувязі слова мёртвае, не функцыянуе, не выяўляе ні сваіх лексічных, ні тым больш фармальных уласцівасцей, таму што іх не мае.”
11	Полісемія, аманімія	“Мы прызналі мнагазначнасць слоў паняццем памылковым:дзе два значэнні, там два словы...Ёсць толькі аднагучнасць розных слоў, г. зн. тая ўласцівасць, што

		розныя словы могуць мець адны і тыя ж гукі.”
12	Суадносіны слова і паняцця	“Слова не адной прысутнасцю гукавой формы, а ўсім сваім зместам адрозніваецца ад паняцця і не можа быць яго эквівалентам або выражэннем ужо таму, што ў ходзе развіцця думкі яно папярэднічае паняццю.”
13	Роля слова ў адносінах да думкі	“Слова не з’яўляецца сродкам выражаць гатовую думку; яно сродак пераўтвараць уражанні, рабіць іх зноў прадметам пазнання;. Яно сродак стварэння новай думкі.”
14	Слова не адзіная форма выражэння думкі	“Ці думаем мы толькі словамі?...Хіба тое, што выражаецца ў музычных тонах, у графічных формах, у фарбах, не думка? Калі б чалавечай думкай было б толькі тое, што звязана са словам, то можна было б дапусціць, што глуханямья стаяць па-за чалавечай думкай.”

Табліца 13

Лінгвістычная канцэпцыя младаграматыкаў (2-ая пал. XIX ст.)

Прадстаўнікі: Г. Пауль, К. Бругман, Г. Остгаф, Б. Дэльбрук, А. Лескін

№	Пастаноўка праблемы	Спосаб вырашэння праблемы
1	Прадмет даследавання мовазнаўства	Прадмет даследавання мовазнаўства неабходна змяніць і вывучаць: а) жывыя мовы, а не мёртвыя; б) маўленне гаворачай асобы, а не пісьмовыя помнікі; г) дыялекты.
2	Прынцып лінгвістычнага аналізу	Вядучым у мовазнаўстве павінен быць прынцып гістарызму. Нельга вывучаць мову без ведаў аб яе гістарычным станаўленні.
3	Методыка лінгвістычнага даследавання	Пры даследаванні мовы неабходна ўлічваць фанетычныя законы і закон утварэння форм па аналогіі як асноўныя метадычныя прынцыпы.
4	Фанетычны закон і чаргаванні гукаў	Фанетычны закон – заканамернасці гукавых змен у пэўнай мове, у пэўны час, у пэўных умовах, на пэўнай тэрыторыі. Фанетычныя законы трэба адрозніваць ад звычайных чаргаванняў.
5	Закон аналогіі	Словы ў мове існуюць не ізалявана, а групамі. Група, якая мае большую частотнасць ужывання, падпарадкоўвае іншыя групы, словы ў якіх пачынаюць утварацца (марфалагічная аналогія) або вымаўляцца (фанетычная аналогія) на ўзор слоў дамінуючай групы.
6	Псіхалогія і мовазнаўства	Псіхалогія – аснова мовазнаўства.
7	Сферы псіхікі	Псіхіка складаецца з наступных сфер:

		а) сфера свядомасці (гаварэнне, слуханне, аднаўленне ў памяці ўяўленняў і моўных утварэнняў); б) сфера падсвядомага (усе праяўленні маўленчай дзейнасці).
8	Суадносіны індывідуальнай псіхалогіі і этнапсіхалогіі	У сапраўднасці існуе толькі індывідуальная псіхалогія, паколькі ўсе псіхічныя ўтварэнні (комплексы ўяўленняў) узнікаюць у душы індывіда.
9	Мова індывіда і мова грамадства	У сапраўднасці існуюць толькі індывідуальныя мовы.
10	Моўны узус і прычыны яго змен	Моўны узус – агульнапрынятыя нормы выкарыстання, якія супрацьпрацьпастаўляюцца індывідуальнай маўленчай дзейнасці, робяць магчымым камунікацыю. Сапраўдная прычына змен узусу – маўленчая дзейнасць.
11	Віды змен моўнага узусу і тэорыя моўнай непарарыўнасці	Выдзяляліся 3 віды змен моўнага узусу: станоўчыя, адмоўныя, станоўчыя і адмоўныя адначасова (замена). Адмоўныя змены – такія змены, калі ў мове малодшага пакалення губляюцца элементы мовы старэйшага пакалення. Калі адміранне старога і ўзнікненне новага – адзін акт, тады гэта замена узусу. Гэтыя віды змен моўнага узусу адпавядаюць тром генерацыям (пакаленням): а) станоўчыя змены – пакаленне, якое актыўна валодае мовай; б) станоўчыя і адмоўныя змены адначасова – пакаленне, якое пасіўна валодае мовай; в) адмоўныя змены – пакаленне, якое цалкам губляе мову.
12	Віды значэнняў слова (паводле	Узуальнае значэнне слова існуе па-за кантэкстам, аказіянальнае значэнне – у індывідуальным маўленчым акце.

	Г. Пауля)	Аказіянальнае значэнне багацей за узуальнае па змесце і вузей па аб’ёме. Аказіянальнае значэнне – заўсёды адназначнае, узуальнае можа быць і мнагазначным.
13	Тыпы змен значэнняў слоў (паводле Г. Пауля)	1) Звужэнне (спецыялізацыя) значэння ў выніку пераходу агульнаўжывальнага слова ў спецыяльнае; 2) пашырэнне значэння, у выніку чаго збядняецца змест першаснага ўяўлення; 3) перанос на аснове падабенства або сумежнасці (метафара, метанімія, сінекдаха); 4) іншыя змены (“паляпшэнне” або “пагаршэнне значэння”, літота, гіпербала і інш.)
14	Сінтаксіс і псіхалогія. Псіхалагічны дзеінік. Псіхалагічны выказнік (паводле Г. Пауля)	Сінтаксіс грунтуецца на псіхалагічнай аснове, а не на лагічнай. Сказ – гэта выражэнне, сімвал злучэння (радзей – расчлянэння) некалькіх уяўленняў. Псіхалагічны дзейнік – сукупнасць уяўленняў, вядомых да моманту камунікацыі. Псіхалагічны выказнік – сукупнасць уяўленняў, якія далучаюцца да дзейніка.

Табліца 14

Лінгвістычная канцэпцыя П.П. Фартунатава (1848-1914)

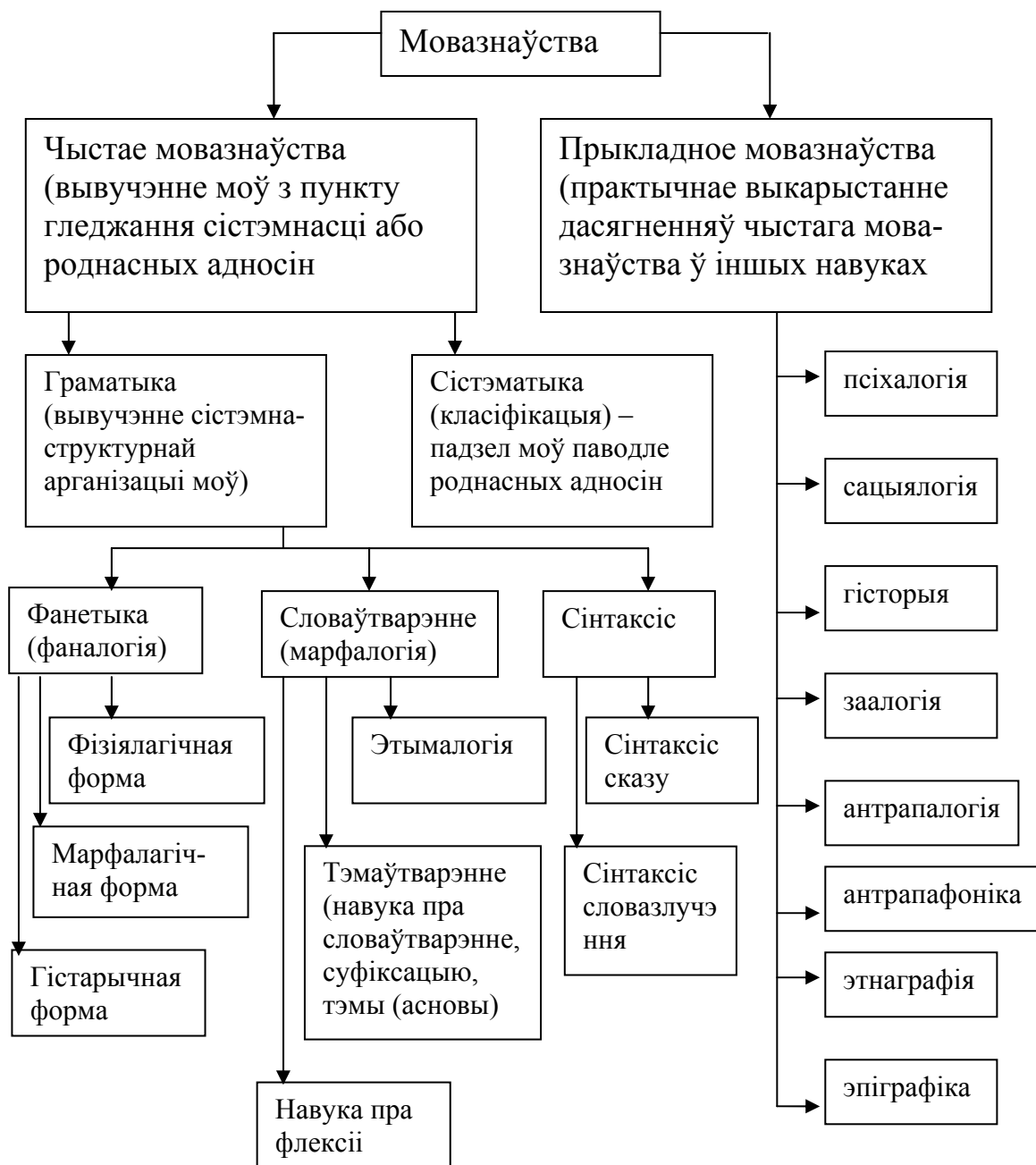
№	Пастаноўка праблемы	Спосаб вырашэння праблемы
1	Прадмет мовазнаўства	Прадметам мовазнаўства “з’яўляецца не адна якая-небудзь мова і не адна якая-небудзь група моў, а чалавечая мова ў яе гісторыі...Неабходна параўноўваць мову з роднаснымі мовамі і выяўляць той стан пэўнай мовы, калі яна складала яшчэ адно цэлае з іншымі роднаснымі мовамі...”
2	Сувязь мовазнаўства з філалогіяй, псіхалогіяй, гісторыяй	“Філолаг, спыняючыся на пэўным народзе, вывучае яго ў розных праявах яго духоўнага жыцця, а таму, між іншым, вывучае і мову гэтага народа... Даследаванне прыроды значэнняў слоў належыць той навуцы, якая вывучае духоўныя з’явы і называецца псіхалогіяй, г. зн. у адносінах да значэнняў слоў мовазнаўства звязваецца з псіхалогіяй. ...З фактаў гісторыі...бяруца звесткі пра мінулае тых народаў, у якіх існавалі дадзеныя мовы...Мова мае гісторыю ў грамадстве, якое з цягам часу змяняецца і мае сваю гісторыю.”.
3	Сацыяльная сутнасць мовы	“Кожная мова належыць пэўнаму грамадству...Тыя змяненні, якія адбываюцца ў грамадстве, суправаджаюцца і ў мове адпаведнымі зменамі: драбненню грамадства на тыя або іншыя часткі адпавядае драбненне мовы на асобныя гаворкі...Калі знікае ўсякая сувязь паміж раз’яднанымі часткамі грамадства, былыя гаворкі адной і той жа мовы, працягваючы існаваць, ператвараюцца ў самастойныя мовы”
4	Мова як	“...Кожная жывая мова ў дадзеную эпоху

	зменлівая з’ява	яе існавання з’яўляецца відазмяненнем мовы папярэдняй эпохі...Гэта пастаяннае змяненне мовы заключаецца, па-першае, у пастаянным змяненні... як гукаў, так і значэнняў, па-другое, ...у набыцці мовай новых фактараў, якія не існавалі раней, па-трэцяе, ...у страце мовай тых або іншых фактараў.”
5	Вербальная і невербальная формы мовы	“Мова...можа быць не толькі мовай слоў..., але яна можа быць таксама і мовай жэстаў і мімікі ...”
6	Сувязь мовы і мыслення	“...Не толькі мова залежыць ад мыслення, але і мысленне ...залежыць ад мовы... Мова з’яўляецца не толькі сродкам для выражэння думак, але таксама і прыладай для мыслення...Мова ў працэсе нашага вуснага маўлення існуе таму, што яна існуе ў нашым мысленні...У сапраўднасці з’явы мовы... самі належаць да з’яў думкі.Словы праз гукавы бок выступаюць у працэсе мыслення ў якасці замяшчальнікаў...уяўленняў.”
7	Суджэнне, яго віды і структура	“Асобная думка, якая ўтвараецца аб’яднаннем аднаго ўяўлення з другім або раздзяленнем уяўленняў, называецца суджэннем”...На гэтай падставе суджэнні падзяляюцца на дадатныя і адмоўныя...Па характару асацыятыўных сувязей суджэнні падзяляюцца на 2 віды: а) суджэнні, якія грунтуюцца на асацыяцыі ўяўленняў паводле падабенства; б) суджэнні, якія ўзнікаюць на асацыяцыях паводле сумежнасці. “...У суджэння адрозніваюцца дзейнік і выказнік суджэння.Дзейнікам у суджэнні становіцца тое ўяўленне, ад якога зыходзіць працэс суджэння...У выказніку суджэння заключаецца ўяўленне таго, што мысліцца аб прадмеце думкі, дадзенай у дзейніку суджэння.”

8	Суадносiны памiж суджэннем i сказам	“Мы ўсё ж павiнны адрознiваць сказы поўныя, г. зн суджэннi, закончаныя ў маўленнi, i сказы няпоўныя, г. зн. суджэннi, не закончаныя ў маўленнi, якiя выражаюць толькi частку дадзенай думкi.”
9	Азначэнне слова	“Асобным словам з’яўляецца такi комплекс гукаў маўлення, якi мае ў мове значэнне асобна ад iншых гукаў i гукавых комплексаў, што з’яўляюцца словамі, i якi пры гэтым не распадаецца на два або некалькi асобных слоў без змянення або без страты значэння хоць той або другой часткi гэтага гукавога комплексу.”
10	Форма поўных слоў i яе структура. Вiды фармальнай прыналежнасцi слоў.	“Формай слоў...называецца здольнасць асобных слоў вылучаць з сябе ...фармальную i асноўную прыналежнасцi слова...Асноўная прыналежнасць слова ў форме слова называецца асновай слова...Фармальная прыналежнасць слова (прыналежнасць гукавога боку слова) утварае дадзенае слова як вiдазмяненне iншага слова, якое мае тую ж асноўную прыналежнасць з iншай фармальнай прыналежнасцю...Фармальныя прыналежнасцi слоў могуць быць : а) дадатнымi(мець гукавое выражэнне); б)адмоўнымi (не мець гукавога выражэння).”
11	Словазлучэнне i яго вiды. Тыпы сувязi слоў у словазлучэннi.	“Спалучэнне аднаго слова з другiм у сказе ўтварае ... словазлучэнне...Апошняя можа быць закончаным, якое ўяўляе цэлы, закончаны сказ, i незакончаным, якое ўяўляе частку другога словазлучэння, закончанага.” У словазлучэннi выдзяляюцца наступныя тыпы сувязi слоў: “спалучэнне”(сочинение), “уклучэнне”(лiнейная падпарадкавальная сувязь), “супадпарадкаванне” (сузалежнасць).

Табліца 15

Унутраная арганізацыя мовазнаўства
(паводле Б. дэ Куртэнэ (1845-1929))

Табліца 16

Казанская лінгвістычная школа (2-ая пал. XIX ст. – пач. XX ст.)
 Прадстаўнікі :Б. дэ Куртэнэ (1845 –1929), М.В.Крушэўскі (1851 –
 1887), В.А.Багародзіцкі (1857 –1941)

№	Пастаноўка праблемы	Спосабы вырашэння праблемы
1	Мовазнаўства сярод іншых навук	“Мовазнаўства неабходна прызнаць самастойнай наукай, не змешваючы яго ні з фізіялогіяй, ні з псіхалогіяй...Паколькі аснова мовы з’яўляецца чыста псіхічнай, то, значыць, мовазнаўства адносіцца да псіхалагічных навук. Але паколькі мова можа рэалізавацца толькі ў грамадстве...у зносінах чалавека з іншымі людзьмі, значыць,...мовазнаўства – навука псіхалагічна-сацыялагічная...Дапаможнымі для мовазнаўства навукамі мы павінны лічыць псіхалогію, а затым сацыялогію.”
2	Прынцыпы лінгвістычнага даследавання. Пласты мовы	“... Пры разглядзе мовы неабходна захоўваць храналагічны прынцып..., які можна раскрыць трыма палажэннямі: 1) дадзеная мова не нарадзілася раптоўна, а ўзнікла паступова на працягу многіх стагоддзяў...Перыяды развіцця мовы не змяняліся па чарзе,... а кожны... складаў падкладку для далейшага развіцця...Вынікі работы розных перыядаў, прыкметныя ў дадзеным

		стане мовы, называюцца пластамі...; 2) механізм мовы..., яе лад і састаў... – вынік яе папярэдняй гісторыі, і наадварот, гэтым механізмам у пэўны час абумоўліваецца далейшае развіццё мовы; 3) надзвычай не да месца вымяраць лад мовы ў пэўны час катэгорыямі...папярэдняга або наступнага часу.”
3	Прадмет лінгвістычнага даследавання	“Для мовазнаўства... найбольш важным з’яўляецца даследаванне жывых моў, чым моў, якія зніклі і ўзнаўляюцца толькі па пісьмовых помніках.”
4	Сутнасць мовы	“Сутнасць чалавечай мовы выключна псіхічная. Няма і не можа быць у маўленні чалавечым ці ў мове ні адной з’явы, якая не была б разам з тым псіхічнай. Паколькі мова магчымая толькі ў чалавечым грамадстве, то мы павінны адзначаць у ёй заўсёды бок сацыяльны.”
5	Мова як сістэма: а) Азначэнне сістэмы, б) Падсістэмы і мікрасістэмы ў сістэме мовы; в) Тыпы адносін у моўнай сістэме	“Сістэма мовы – сукупнасць, часткі якой звязаны паміж сабой адносінамі значэння, формы, гучання. У сістэме мовы выдзяляюцца фанетычная, марфалагічная, сінтаксічная падсістэмы. Падсістэмы падзяляюцца на мікрасістэмы (напр., у фаналогіі – мікрасістэмы фанем (ніжэйшага, сярэдняга, вышэйшага ўзроўняў).” М. В. Крушэўскі ў моўнай сістэме вылучаў два тыпы адносін :а) асацыяцыі па сумежнасці; б) асацыяцыі

		па падабенстве.
6	Мова як зменлівая з’ява. Статыка і дынаміка ў мове	“...У мове пануе бесперапыннае змяненне, вечны рух...У мове ...усё жыве, усё рухаецца, усё змяняецца.Спакой, спыненне... –з’ява ўяўная; гэта прыватны выпадак руху пры ўмове мінімальнага змяненняў.Статыка мовы ёсць толькі прыватны выпадак яе дынамікі...”
7	Знаканасць мовы	“...Пераважная частка слоў чалавечай мовы – гэта выпадкова ўзнікшыя сімвалы...Мова – сукупнасць мноства выпадковых сімвалаў, звязаных самым розным чынам.”
8	Сацыяльная дыферэнцыяцыя мовы	У склад моўнага матэрыялу неабходна ўключыць”народную мову ва ўсёй яе паўнаце, маўленне ўсіх слаёў і саслоўяў грамадства, мову розных узростаў... і вядомых станаў чалавека.”
9	Тэорыя фанемы : а) Азначэнне фанемы; б) Віды фанем; в) Альтэрнацыі (марфаналагічныя змены) фанем	“Фанема... – псіхічны эквівалент гука...Фанема – гэта адзіны, непадзельны ў моўных адносінах антрапафанічны вобраз, які ўзнік з цэлага шэрагу аднолькавых і адзіных уражанняў, асацыяваных з акустычнымі і фанэтычнымі ўяўленнямі. Віды фанем: кагерэнты (был – бил, [б] і [ы],[б’] і [и]);дывергентны(лодка – лодочка, [т] і [д]);карэляты(гістар. чаргаванні:бегу – бежать, [г] і [ж]); карэспандэнты(суадносныя ў некалькіх роднасных мовах: лац. pater і англ. father, [p] і [f].

		Альтэрнацыя – адносіны паміж рознымі фанемамі ў этымалагічна роднасных марфемах (везу – воз, несу – ноша, [э] і [о])
10	Утварэнне чалавечага роду і полігенетычная тэорыя мовы	“Неабходна адмовіцца ад меркавання пра ўтварэнне цэлага чалавечага роду ў якой- небудзь мясцовасці ад аднаго статку жывёл ніжэйшага віду. Чалавек як істота грамадская, надзеленая мовай, узнік у розных мясцінах і ў розны час, ён узнікаў многа разоў, незалежна адзін ад аднаго, з розных груп або статкаў ніжэйшага віду антрапоідаў...Пачатак мовы не монагенетычны, а полігенетычны...Усе існуючыя і некалі існаваўшыя мовы ўзніклі шляхам змешвання.”
11	Моўная здольнасць чалавека і развіццё мовы	“Хіба можа быць бесперапыннасць развіцця ў моўных зносінах розных індывідуумаў? Кожны чалавек пачынае развіццё ўласнай мовы зноў, атрымліваючы, можа быць, у спадчыну ад продкаў толькі розную ступень моўных здольнасцей наогул.”
12	Прычыны моўных змен	“Прычынаю, рухавіком усіх змяненняў мовы з’яўляецца імкненне да зручнасці, імкненне да аблягчэння ў трох галінах моўнай дзейнасці :у галіне вымаўлення (фанацыі), у галіне слухання і ўспрыняцця (аудыцыі), і , нарэшце, у галіне моўнага мыслення (цэрэбрацыі).”

13	Тыпы змен у марфалагічнай структуры слоў	В.А.Багародзіцкі вылучаў наступныя тыпы змен у марфалагічнай структуры слоў: а). аналогію; б). дыферэнцыяцыю; в) перараскладанне; г) апрошчанне.
14	Аналіз марфалагічнай класіфікацыі моў	“...Зробленыя да гэтага часу спробы класіфікаваць мовы з пункту гледжання марфалагічных тыпаў трэба лічыць няўдалымі і аджыўшымі свой век Яны належаць гісторыі навукі... Нішто... не дае падстаў лічыць, што марфалагічны тып, уласцівы, між іншым, кітайскай мове, чымсьці адносна ніжэйшы і што ён развіваецца затым у тып ”аглютынацыйны”, з якога, дзякуючы ўсё большаму ўдасканаленню атрымліваецца, нарэшце, адзінавыратавальная флексія... Ранейшыя марфалагічныя класіфікацыі маглі быць толькі вельмі недакладнымі... з-за вялікай колькасці яшчэ не даследаваных моў.”
15	Прынцыпы генеалагічнай класіфікацыі моў	“Генеалагічная роднасць моў і заснаванае на ёй падабенства можа існаваць толькі паміж мовамі, якія з’яўляюцца рознымі відазмяненнямі аднаго і таго ж матэрыялу... Напрыклад, славянскія мовы роднасныя і падобныя адна да адной, таму што ўсе яны – мадыфікацыі аднаго і таго ж старажытнаславянскага моўнага стану.”
16	Мовазнаўства і эксперымент	“... Дзе толькі можна, выкарыстоўваць метады эксперыменту.”
17	Мова чалавека і	“Мова жывёл мае характар неабходнасці, непасрэднасці і

	“мова” жывёл	нязменнасці, г. зн тыя рысы, прама супрацьлеглыя сутнасці чалавечай мовы...”.
18	Знешняя і унутраная гісторыя мовы	“Знешняя гісторыя мовы цесна звязана з лёсам яе носьбітаў...(уплыў замежных моў, літаратурная апрацоўка мовы, род заняткаў людзей, геаграфічныя ўмовы краіны)...Унутраная гісторыя мовы даследуе, як народ гаворыць у пэўны час або на працягу многіх стагоддзяў і чаму так гаворыць (ці змянялася мова настолькі, што з’яўляецца”нашчадкамі” мовы старажытнай эпохі, ці можна лічыць пэўныя гаворкі часткамі адной мовы ці самастойнымі цэлымі.”

Табліца 17

Мова і маўленне як часткі маўленчай дзейнасці ў лінгвістычнай канцэпцыі Ф.Сасюра (1857 – 1913)

№	Рысы мовы	Рысы маўлення
1.	Сацыяльнасць (“Мова з’яўляецца сацыяльным прадуктам”)	Індыўідуальнасць (“Маўленне ёсць індыўідуальны акт волі і розуму”)
2.	Істотнасць (Істотнымі ў мове з’яўляюцца замацаваныя практыкай нарматыўныя факты мовы)	Неістотнасць (Да пабочных і выпадковых з’яў належаць рознага роду індыўідуальныя адхіленні)
3.	Аднароднасць (“Мова... – з’ява па сваёй прыродзе аднародная – гэта сістэма знакаў, у якой адзіна істотным з’яўляецца злучэнне сэнсу і акустычнага вобраза..”)	Неаднароднасць (“Маўленчая дзейнасць у цэлым мае характар разнародны..”)
4.	Пасіўнасць (“Мова – гэта гатовы прадукт, які пасіўна рэгіструецца прамоўцам”)	Актыўнасць (“Вымаўленне самага кароткага слова звязана з бясконцым мноствам мускульных рухаў”)
5.	Мова – псіхічная з’ява (“Моўныя знакі...псіхічныя па сваёй сутнасці”)	Маўленне – “адначасова фізічная, фізіялагічная і псіхічная з’ява”
6	Сінхранія (Мова – сістэма, усе часткі	Дыххранія (“Дыххранічнае ў мове

	якой павінны разглядацца ў іх сінхроннай сувязі)	з'яўляецца такім толькі праз маўленне...”)
7.	Парадыгматычныя адносіны (“Па-за маўленнем...словы асацыіруюцца ў памяці так, што з іх утвараюцца групы, унутры якіх рэалізуюцца разнастайныя адносіны.”)	Сінтагматычныя адносіны (“У маўленчай плыні элементы размяшчаюцца адзін за адным”)
8	Адсутнасць імправізацыі (“У мове...цалкам гатовыя выразы, у якіх звычай забараняе што-небудзь мяняць...Такія спалучэнні не могуць быць імправізаванымі.”)	Свабодны характар спалучальнасці элементаў (“Характэрнай уласцівасцю маўлення з'яўляецца свабода камбінавання элементаў.”)

Заўвага! Да агульных рыс мовы і маўлення Ф. Сасюр адносіць наступныя: а) канкрэтнасць (“Мова не ў меншай ступені, чым маўленне, канкрэтная па сваёй прыродзе”); б) матэрыяльную форму выражэння (“Пісьмо забяспечвае мове ўспрымальную форму...Гукавыя хвалі забяспечваюць маўленне.”)

Табліца 18

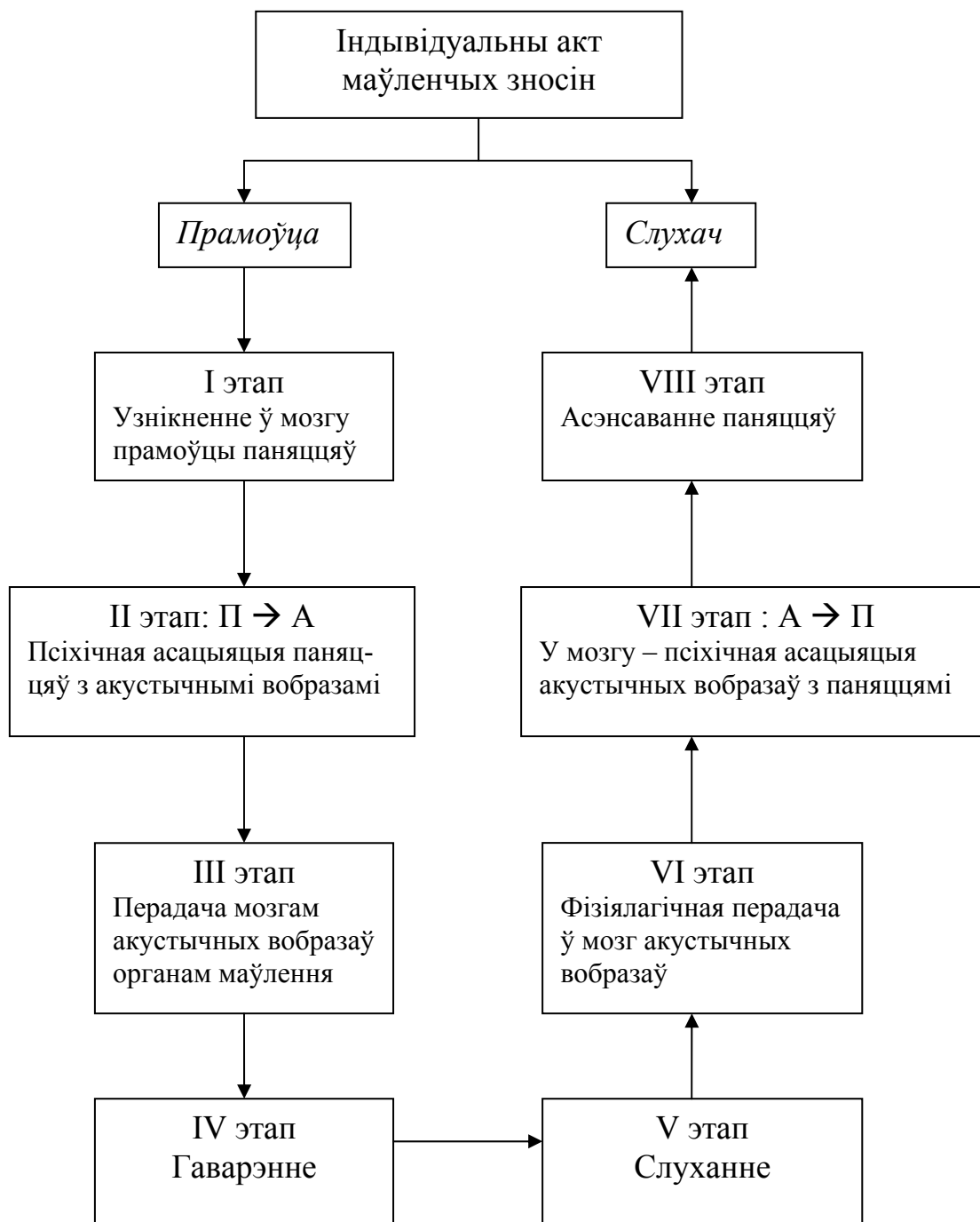
Тэорыя моўнага знака (паводле Ф. Сасюра (1857 – 1913))

№	Пастаноўка праблемы	Спосаб вырашэння праблемы
1	Знакавая прырода моўнай сістэмы	“...Мова ёсць сістэма знакаў, якія выражаюць паняцці...”
2	Мова і іншыя семіятычныя (“семіялагічныя”) сістэмы	“...Мову як сістэму знакаў можна параўнаць з пісьменнасцю, з азбукай для глуханямых, з сімвалічнымі абрадамі, з формай ветлівасці, з ваеннымі сігналамі і г. д...Яна толькі найважнейшая з гэтых сістэм...”
3	Азначэнне моўнага знака	“Мы называем знакам злучэнне паняцця і акустычнага вобраза, але ў агульнапрынятым ужыванні гэты тэрмін звычайна абазначае толькі акустычны вобраз...Мы прапануем захаваць слова знак для абазначэння цэлага і замяніць тэрміны паняцце і акустычны вобраз адпаведна тэрмінамі азначаемае і азначальнае; апошнія два тэрміны маюць тую перавагу, што падкрэсліваюць супрацьпастаўленне, якое існуе як паміж імі самімі, так і паміж цэлым і часткамі гэтага цэлага...”
4	Уласцівасці моўнага знака: а) Адвольнасць моўнага знака. Знакі абсалютна адвольныя і	“Сувязь, якая злучае азначальнае з азначаемым, адвольная...Моўны знак адвольны...Гэта можа быць даказана... самім фактам існавання розных моў. Адвольнасць нельга разумець як абсалютную свабоду выбару азначальнага тым, хто гаворыць...Чалавек не можа ўнесці нават самых малых змен у знак, ужо прыняты калектывам. Адвольнасць знака разумеецца

	знакі адносна матываваныя; б) Нязменлі-васць/зменлі-васць моўнага знака	як нематываванасць азначальнага...у дачыненні да азначаемага, з якім у яго няма на самой справе ніякай натуральнай сувязі.” Гукаперайманні і выклічнікі “могуць быць вылучаны супраць прынцыпу адвольнасці, паколькі ў іх выбар не адвольны, аднак колькасць такіх слоў абмежаваная, па-1-ае, па-2-ае, у розных мовах яны зноў жа гучаць па-рознаму, а не аднолькава. Толькі частка знакаў з’яўляецца абсалютна адвольнай; у іншых жа знакаў выяўляюцца прыметы, якія дазваляюць аднесці іх да адвольных у рознай ступені: знак можа быць адносна матываваным. Калі ў дачыненні да выражанага знакам паняцця азначальнае з’яўляецца свабодна выбраным, то, наадварот, у дачыненні да моўнага калектыву, які ім карыстаецца, яно не свабоднае, а навязанае...Выбранае мовай азначальнае не можа быць заменена іншым...Іменна таму, што знак адвольны, ён не ведае другога закону, апрача традыцыі...Знак можа змяняцца, таму што яго існаванне не перарываецца...Якія ні былі б фактары змянення, дзейнічаюць яны ізалявана ці ў спалучэнні адзін з адным, яны заўсёды прыводзяць да зруху адносін паміж азначаемым і азначальным...Азначальнае можа відазмяняцца не толькі ў сваім матэрыяльным аспекце, але і ў сваёй граматычнай форме...”
5	“Значымасць” моўнага знака: а) Значымасць як элемент значэння	“Уваходзячы ў склад сістэмы, слова надзелена не толькі значэннем, але галоўным чынам значымасцю, а гэта...зусім іншае...” Для вызначэння значымасці слова недастаткова канстатаваць, што яно можа

	моўнага знака (канцэптуальны аспект); б) Значымасць і наяўнасць / адсутнасць матэрыяльнага выражэння данай формы моўнага знака (матэрыяльны аспект)	быць супастаўленае з тым або іншым паняццем, г.зн. што яно мае тое або іншае значэнне; яго трэба параўнаць з падобнымі да яго значымасцямі, г.зн. з іншымі словамі, якія можна яму супаставіць..., напрыклад: франц. mouton ‘баран, бараніна’ – англ. sheep ‘баран’, англ. mutton ‘бараніна’. ...Важны ў слове не гук сам па сабе, а тыя гукавыя адрозненні, якія дазваляюць адрозніваць гэта слова ад усіх іншых, напр. слова <i>рук</i> (Р.скл., мн. л.) не мае матэрыяльнага элемента для характарыстыкі данай формы, сутнасць якой спасцігаецца ў параўнанні праз супастаўленне з іншымі формамі – <i>рук</i> і <i>рук-а</i>.”
6	Фактары стрымлівання адначасовай замены усіх моўных знакаў	1) Адвольнасць знака “засцерагае мовы ад усякага ... змянення”: нельга вырашыць, які з адвольных знакаў больш рацыянальны; 2) шматлікасць моўных знакаў; 3) складанасць моўнай сістэмы; 4) “у кожны момант мова ёсць справа ўсіх і кожнага...Прадпісанні закону, абрады рэлігіі, марскія сігналы і інш. прыцягваюць адначасова толькі абмежаваную колькасць асоб на абмежаваны тэрмін; ... у мове кожны прымае ўдзел штомінутна... Мову не адарваць ад жыцця грамадскай масы, якая па прыродзе інертная...”

Табліца 19
 Схэма індывідуальнага акту
 маўленчых зносін (паводле Ф. дэ Сасюра)

Табліца 20

Асноўныя палажэнні лінгвістычнай канцэпцыі Ф. дэ Сасюра

№	Пастаноўка праблемы	Спосаб вырашэння праблемы
1	Сацыяльная сутнасць мовы	“Мова ніколі не існуе па-за грамадствам, таму што мова – семіялагічная з’ява. Яе сацыяльная прырода – адна з яе унутраных уласцівасцей...”
2	Азначэнне мовы (праз суадносіны з маўленчай дзейнасцю)	“...Паняцце мовы не супадае з паняццем маўленчай дзейнасці наогул; мова – толькі пэўная, найважнейшая частка маўленчай дзейнасці. Мова з’яўляецца сацыяльным прадуктам, ... прынятым калектывам, каб забяспечыць рэалізацыю, функцыянаванне здольнасці да маўленчай дзейнасці, якая існуе ў кожнага носьбіта мовы.”
3	Антыномія “мова – маўленне”	Гл. Табл. 17
4	Структура індывідуальнага акту маўленчых зносін	Гл. Табл. 19
5	Вучэнне аб мове як аб “семіялагічнай сістэме”	Гл. Табл. 18

6	Вучэнне аб <i>сіхраніі і дыяхраніі</i>	“... Сінхранічнае ўсё, што адносіцца да статычнага аспекту нашай навукі, дыяхранічнае ўсё, што мае дачыненне да эвалюцыі. Назоўнікі ж <i>сіхранія і дыяхранія</i> будуць адпаведна абазначаць стан мовы і фазу эвалюцыі. ...Сінхранічная лінгвістыка павінна займацца лагічнымі і псіхалагічнымі адносінамі, якія звязваюць суіснуючыя элементы і ўтвараюць сістэму, вывучаючы іх так, як яны ўспрымаюцца адной і той жа калектыўнай свядомасцю. Дыяхранічная лінгвістыка, наадварот, павінна вувычаць адносіны, якія звязваюць элементы, што ідуць адзін за адным у часе і не ўспрымаюцца адной і той жа калектыўнай свядомасцю, г.зн. элементы, што паслядоўна змяняюць адзін аднога і не ўтвараюць у сваёй сукупнасці сістэмы. ...Зразумела, што сінхранічны аспект пераважае над дыяхранічным, таму што для прамоўцаў толькі ён – сапраўдная і адзіная рэальнасць... Часта сцвярджаюць, што няма нічога больш важнага, чым пазнаць генезіс дадзенага стану; гэта ў некатарым сэнсе правільна: умовы, якія стварылі дадзены стан, паясняюць нам яго сапраўдную прыроду і аберагаюць нас ад некаторых ілюзій.
7	Сістэмны характар мовы	“Мова ёсць сістэма, усе часткі якой могуць і павінны разглядацца ў іх сінхранічнай узаемаабумоўленасці.
8	Тэорыя адносін паміж <i>членамі моўнай</i>	“У кожным дадзеным стане мовы ўсё трымаецца на адносінах. ...Словы ў маўленні, злучаючыся адно з адным, уступаюць паміж сабой у адносіны, заснаваныя на лінейным характары мовы.

	сістэмы а) <i>Сінтагматычныя і асацыяцыйныя адносіны;</i> б) <i>Сінтагма і асацыяцыйны рад</i>	Па-за працэсам маўлення словы, якія маюць паміж сабой што-небудзь агульнае, асацыіруюцца ў памяці так, што з іх утвараюцца групы, унутры якіх выяўляюцца вельмі разнастойныя адносіны..., якія мы будзем называць асацыяцыйнымі адносінамі. ...Сінтагмамі можна назваць такія спалучэнні ..., элементы якіх размяшчаюцца адзін за адным у маўленчай плыні ... Такія спалучэнні... маюць працягласць. ... Сінтагма заўсёды складаецца мінімум з дзвюх адзінак, якія ідуць адна за адной... Паняцце сінтагмы адносіцца не толькі да слоў, але і да спалучэнняў слоў, да складаных адзінак усякага роду і любой даўжыні (складаныя словы, вытворныя словы, члены сказа, цэлыя сказы). Тыповым праяўленнем сінтагмы з’яўляецца сказ. ... Асацыяцыйныя групы... не абапіраюцца на працягласць, ... члены, што складаюць асацыяцыйную групу, не дадзены ў свядомасці ні ў пэўнай колькасці, ні ў пэўным парадку...Колькі ёсць розных адносін, ... столькі асацыяцыйных радоў... У асацыяцыйных групах ... у наяўнасці ...або агульнасць а) як паводле сэнсу, так і па форме; б) толькі па форме; в) толькі паводле сэнсу.”
9	<i>Знешняя і ўнутраная лінгвістыкі</i>	“... Да знешняй лінгвістыкі перш за ўсё адносіцца ўсё тое, у чым лінгвістыка судакранаецца з этналогіяй, усе сувязі, якія могуць існаваць паміж гісторыяй мовы і гісторыяй расы або цывілізацыі ... Звычаі народа адбываюцца на яе мове, а з другога боку ў значнай ступені менавіта мова фармуе нацыю... Мы лічым вельмі плённым вывучэнне “знешнелінгвістычных “, г.зн. пазамоўных з’яў...”

	Да знешняй лінгвістыкі ... можна аднесці ...адносіны...паміж мовай і палітычнай гісторыяй. Вялікія гістарычныя падзеі – накішталт рымскіх заваяванняў – мелі незлічоныя наступствы для многіх бакоў мовы...Унутраная палітыка дзяржавы адыгрывае не менш важную ролю ў жыцці моў...Да знешняй лінгвістыкі адносіцца і ўсё тое, што мае дачыненне да геаграфічнага пашырэння моў і да драбнення на дыялекты. ... Было б памылкай сцвярджаць, нібыта без іх (пазамоўных з’яў) нельга пазнаць унутраны арганізм мовы... Наогул няма ніякай неабходнасці ведаць умовы, у якіх развівалася тая або іншая мова. Мова ёсць сістэма, якая падпарадкоўваецца толькі свайму ўласнаму парадку.”

Табліца 21

Сацыялогія мовы А. Мейе (1866 – 1936)

№	Пастаноўка праблемы	Спосаб вырашэння праблемы
1	Лінгвістыка як навука: яе характар і задачы	Лінгвістыка – навука сацыяльная, Важнейшыя задачы мовазнаўства – 1) вызначыць, якой структуры грамадства адпавядае кожная пэўная структура мовы; 2) устанавіць, як змены ў структуры грамадства адбіваюцца на зменах у структуры мовы.
2	Сутнасць мовы	“Мова, будучы, з аднога боку, прыналежнасцю асоб, з другога боку, навязваецца ім; дзякуючы гэтаму мова з’яўляецца рэальнасцю не толькі фізіялагічнай і псіхічнай, але і перш за ўсё сацыяльнай. Мова існуе толькі пастолькі, паколькі ёсць грамадства, і чалавечае грамадства не магло б існаваць без мовы.”
3	Сацыяльны фактар як асноўная прычына моўных змен	Фанетычныя змены і змены пад уплывам аналогіі не з’яўляюцца асноўнымі прычынамі моўных змен (як лічылі младаграматыкі). Паколькі мова па сваёй прыродзе – сацыяльная катэгорыя, то менавіта сацыяльныя ўмовы і вызначаюць моўныя змены. Фактары моўных змен: а) “спантаннае развіццё мовы, што выступае як вынік натуральнай пераемнасці пакаленняў, выкарыстання мовы і тоеснасці імкненняў і схільнасцей, якія назіраюцца ў людзей дадзенага рада пакаленняў у дадзены перыяд часу; б) запазычванне як працэс пранікнення слоў з адной мовы ў другую, так і пераход слоў з дыялектаў у агульналітаратурную мову, в) змены трэцяга тыпу пачынаюцца тады, калі насельніцтва мяняе мову. Факт змены мовы прыводзіць да з’яў субстрату, калі народ пераймае мову пераможцаў і губляе сваю

		родную, або суперстрату, калі мова пераможанага народа раствараецца ў мове народа- пераможцы.”
4	Сацыяльны фактар і тыпы семантычных змен	1) Змены, абумоўленыя зменай прадмета, які абзначаны даным словам, напр., у і.-е. прамове словы са значэннем бацька, маці выражалі не роднасныя, а сацыяльныя адносіны: *pater найвышэйшае бажанства сярод усіх глаў сямействаў. Са зменай сацыяльнай структуры першабытнага грамадства і падзеннем патрыярхату гэтыя словы сталі служыць толькі для выражэння роднасных сувязей; 2) Пашырэнне або звужэнне значэння слова як адлюстраванне ў мове класавага расслаення грамадства.
5	Сацыяльны фактар і гукавыя змены	“Гукавыя змены... абумоўлены абставінамі, агульнымі для ўсіх людзей або па крайняй меры для асобных тыпаў цывілізацыі...Грамадства, як правіла, рашуча выступае супраць увядзення ў мовы індывідуальных ноўшаств.І толькі тыя ноўшаствы замацоўваюцца ў мове, якія могуць быць засвоены грамадствам у цэлым.”
6	“Змешванне моў як фактар моўнага развіцця	“...Ні адна мова не з’яўляецца “чыстай” з п. гл. лексікі.Пры змешванні моў мацнейшы ўплыў аказвае” больш культурная мова”.Што ж тычыцца граматыкі, то яшчэ не сустракалася выпадкаў, каб можна было б аб’явіць марфалагічную сістэму вынікам змешвання марфалагічных сістэм дзвюх розных моў.”
7	Гісторыя моў як сінтэз працэсаў “дыферэнцыяцыі” і “уніфікацыі”	І.-е. прамова не магла быць аднароднай і складалася з дыялектаў, якія потым ператварыліся ў самастойныя мовы. Разам з працэсам расшчаплення і.-е. прамовы на асобныя дыялекты (т. зв. працэс дыферэнцыяцыі) адбываўся і адваротны працэс – аб’яднанне дыялектаў у агульную мову (т.зв.працэс уніфікацыі). Гісторыя моў вызначаецца спалучэннем гэтых двух працэсаў

Табліца 22

Асноўныя палажэнні фаналагічнай канцэпцыі М.С.Трубяцкага
(1890 – 1938)

№	Пастаноўка праблемы	Спосаб вырашэння праблемы
1	Размежаванне прадмета даследавання фанетыкі і фаналогіі	<i>Фанетыка</i> – навука аб матэрыяльным аспекце гукаў, іх фізіялага-акустычнай прыродзе безадносна да моўнага значэння (Як гук вымаўляецца? Якімі акустычнымі характарыстыкамі валодае? Якія органы маўлення задзейнічаны пры гэтым?) <i>Фаналогія</i> – навука аб функцыянальным аспекце гукаў (усебаковае вывучэнне фанем, іх прымет, апазіцый, функцый, спалучальнасці).
2	Функцыі фанем	1) <i>Кульмінацыйная</i> (вяршынеўтваральная) функцыя (паказвае, якая колькасць слоў і словазлучэнняў утрымліваецца ў сказе); 2) <i>Дэлімітацыйная</i> (размежавальная) функцыя (указвае мяжу паміж дзвюма адзінкамі: марфемамі, словамі, устойлівымі словазлучэннямі); 3) <i>Дыстынкцыйная</i> (сэнсаваадрознівальная) функцыя (дыферэнцыруе значэнні слоў).
3	Апазіцыя фанем. Тыпы апазіцый	<i>Апазіцыя</i> фанем – гэта гукавое супрацьпастаўленне ў парах слоў з суадносным фанемным наборам (сон – сын). 1. <i>Фаналагічная</i> (сэнсаваадрознівальная) апазіцыя – гукавое супрацьпастаўленне, якое дыферэнцыруе значэнні двух слоў дадзенай мовы (кут – кот); 2) <i>Нефаналагічная</i> (фаналагічна неістотная)

		<i>апазіцыя</i> – гукавое супрацьпалажэнне, якое не валодае сэнсаваадрознівальнай функцыяй (апазіцыя неагубленага і агубленага зычнага [р] у словах рыбка – рубка)
4	Тыпы прымет у складзе апазіцый	1. <i>Фаналагічна істотнымі</i> называюцца прыметы, якія ўваходзяць у фаналагічныя апазіцыі, г.зн. адрозніваюць адзінкі па сэнсе (<i>год – ход</i>, прымета <i>глухасць – звонкасць</i> з’яўляецца фаналагічна істотнай) 2. <i>Фаналагічна неістотныя прыметы</i> ўваходзяць у нефаналагічныя апазіцыі і не дыферэнцыруюць словы па сэнсе (<i>лапа – лупа</i>, прымета <i>агубленасць – неагубленасць зычнага</i> з’яўляецца фаналагічна неістотнай).
5	Варыянты фанемы	<i>Варыянтамі</i> фанемы называюцца канкрэтныя гукі, у якіх яна можа рэалізавацца (<i>дуб – дубок – (на) дубе – дубу</i> , дзе [п], агублены [б], [б’]–варыянты фанемы <б>).
6	Тыпы варыянтаў фанем	1. <i>Індывідуальныя</i> варыянты фанем абумоўлены асаблівасцямі маўлення асобных людзей, калі правільнаму літаратурнаму вымаўленню супрацьпастаўляецца маўленне з элементамі адхіленняў ад нарматыўнага (шапялявасць, гугнявасць, [р] звычайны і ‘картавы’); 2. <i>Факультатыўныя</i> варыянты фанем – два гукі адной і той жа мовы, якія сустракаюцца ў адной і той жа пазіцыі, могуць замяшчаць адзін аднаго, не змяняючы пры гэтым сэнсу слоў (напр., [г] узрыўны і [γ] фрыкатыўны ў лексеме <i>горад</i>); 3. <i>Абавязковыя</i> варыянты фанем не звязаны з адметнасцямі індывідуальнага маўлення, не

		выконваюць замяшчальнай функцыі, падзяляюцца на тры віды: а) <i>пазіцыйныя</i> (залежнасць ад пазіцыі, напр., адносна націску: дом – дамы); б) <i>камбінаторныя</i> (узаемадзеянне фанем паміж сабой у маўленчай плыні, напр.: вясна – вясне, [‘а] і [‘а’]); в) <i>стылістычныя</i> (стылёвая дыферэнцыяцыя ў вымаўленні, напр.: Дзмітрыевіч – Дзмітрыч, Аляксандравіч – Саныч).
7	Тыпы фаналагічных апазіцый паводле прыметы супрацьпастаўлення	1. <i>Прапарцыянальнай</i> называецца такая фаналагічная апазіцыя, адносіны паміж членамі якой эквівалентны адносінам паміж членамі якой-небудзь іншай апазіцыі, напр.: <д> : <т> = <б> : <п>; 2. <i>Ізаляванай</i> называецца такая фаналагічная апазіцыя, адносіны паміж членамі якой не сустракаюцца ў іншых апазіцыях, напр. : <п> і <ш>.
8	Тыпы апазіцый паводле адносін паміж іх членамі	1. <i>Прыватыўныя</i> апазіцыі – адзін член апазіцыі характарызуецца наяўнасцю пэўнай прыметы, другі – адсутнасцю гэтай жа прыметы, напр.: жар – шар (апазіцыя звонкі – нязвонкі); 2. <i>Градуальныя</i> апазіцыі – адна і тая ж прымета праяўляецца ў членаў апазіцыі ў рознай ступені, напр.: лес – лесе (апазіцыя галоснай фанемы <е> пасля палаталізаванага зычнага і паміж палаталізаванымі зычнымі); 3. <i>Эквівалентныя</i> апазіцыі – абодва члены апазіцыі лагічна раўнапраўныя, напр.: тара – кара.

9	Нейтралізацыя апазіцый	Нейтралізацыя апазіцый адбываецца ва ўмовах, калі сэнсаваадрознівальная прымета пазбаўляецца фаналагічнай значымасці (напр., апазіцыя <i>глухасць</i> – <i>звонкасць</i> нейтралізуецца на канцы слова: <i>грыб</i> – <i>грып</i>).

Табліца 23

Пражская школа функцыянальнай лінгвістыкі (засн. у 1926 г.)
 Прадстаўнікі: В. Матэзіус (заснавальнік), Б. Трнка, Б. Гаўранэк, Я.
 Мукаржоўскі, І. Вахек, В. Скалічка, М.С. Трубяцкой, С.О.
 Карцэўскі, Р.В. Якабсон.

№	Пастаноўка праблемы	Спосаб вырашэння праблемы
1	Прадмет даследавання мовазнаўства	Неабходна вывучаць не толькі роднасныя мовы (як младаграматыкі), але і няроднасныя.
2	Суадносіны паміж сінхраніяй і дыяхраніяй	Сінхранію і дыяхранію нельга супрацьпастаўляць (як Ф. дэ Сасюр). Сістэмны аналіз мовы неабходны ў дыяхраніі не менш, чым у сінхраніі.
3	Вучэнне аб фанеме (М.С. Трубяцкой)	Гл. табл. 22.
4	Функцыі маўленчай дзейнасці	1. <i>Сацыяльная</i> функцыя (сувязь з іншымі індывідамі): а) функцыя паведамлення (<i>што</i> гаворыцца); б) тэарытычная функцыя (<i>як</i> гаворыцца); 2. <i>Экспрэсіўная</i> функцыя (выражэнне эмоцый).
5	Практычная і тэарытычная мова	<i>Практычная</i> мова залежыць ад сітуацыі зносін, уключае жэсты, міміку, мінулы вопыт людзей і інш. <i>Тэарэтычная</i> мова не залежыць ад сітуацыі зносін і з'яўляецца мовай фармулёвак (напр., мова навуковай літаратуры).

6	Функцыянальна-стылявое члянне мовы і функцыі мовы	Функцыянальныя мовы: 1. <i>Размоўная</i> (камунікатыўная функцыя); 2. <i>Справавая</i> (практычна спецыяльная ф.); 3. <i>Навуковая</i> (тэарэтычна спецыяльная ф.); 4. <i>Паэтычная</i> (эстэтычная функцыя).
7	Спосабы выкарыстання моўных сродкаў у камунікатыўнай мове і ў паэтычнай мове	<i>Аўтаматызацыя</i> – такое выкарыстанне моўных сродкаў, якое з’яўляецца звыклым і не прыцягвае само па сабе ўвагі. <i>Актуалізацыя</i> – такое выкарыстанне моўных сродкаў, якое ўспрымаецца як нязвыклае, пазбаўленае аўтаматызму.
8	Рысы літаратурнай мовы	1. <i>Устойлівасць</i>: літаратурная мова павінна пазбавіцца непатрэбных хістанняў; 2. <i>Здольнасць</i> ясна і дакладна, тонка і без намаганняў <i>выражаць</i> разнастайныя <i>адценні</i> значэнняў; 3. <i>Своеасаблівасць</i> мовы, г.зн. узмацненне тых рыс, якія абумоўліваюць яе спецыфіку.
9	Структурная арганізацыя мовазнаўства як навукі	Замест традыцыйных раздзелаў мовазнаўства – фанетыкі, лексікалогіі, граматыкі – пражскія структуралісты вылучаюць: 1. <i>Тэорыю лінгвістычнай намінацыі</i> (даследаванне моўных з’яў, якімі займаецца традыцыйная марфалогія (словаўтварэнне), сінтаксіс у вузкім сэнсе слова (значэнне часцін мовы і форм слоў) і семантыка); 2. <i>Тэорыю сінтагматычных спосабаў</i> (функцыянальны сінтаксіс, у разуменні пражскіх лінгвістаў, не адпавядае традыцыйнаму сінтаксісу, так як вывучае тыпы выказнікаў з улікам функцый і форм граматычнага дзейніка);

		3. <i>Марфалогію</i> (сістэму форм слоў і іх груп, якая не існуе самастойна, а перакрыжоўваецца як з тэорыяй намінацыі, так і з тэорыяй сінтагматычных спосабаў).
10	Тэорыя актуальнага члянэння сказа (В. Матэзіус)	Асноўныя элементы актуальнага члянэння сказаў: 1. Зыходны пункт (аснова) выказвання – <i>тэма</i> ; 2. <i>Ядро выказвання</i> , г.зн. тое, што гаворыцца аб зыходным пункце выказвання.
11	Класіфікацыя склонаў паводле семантычных прымет (Р.В. Якабсон)	1. Накіраванасць (В., Д., М. скл.) – ненакіраванасць (Н., Р., Тв, скл.); 2. Аб’ёмнасць (Р., М. скл.) – неаб’ёмнасць (астатнія склоны); 3. Перыферыйнасць (Д., Тв., М. скл.) – неперыферыйнасць (астатнія склоны).
12	Азначэнне моўнага саюза	<i>Моўным саюзам</i> называюць групу геаграфічна сумежных няроднасных моў, якія валодаюць падабенчымі рысамі ў сінтаксісе, марфалогіі або фаналогіі (напр., <i>балканскі моўны саюз</i> – грэчаская, албанская, румынская, балгарская мовы).
13	Тыпалагічныя рысы і.-е. моў (М.С. Трубяцкой)	1. Адсутнасць сінгарманізму; 2. Магчымасць збегу зычных у пачатку слоў; 3. Наяўнасць прэфіксаў; 4. Утварэнне граматычных форм не толькі пры дапамозе афіксаў, але і пры дапамозе чаргаванняў галосных; 5. Чаргаванне зычных; 6. Дзейнік пры непераходным дзеяслове мае тую ж форму выражэння, што і пры пераходным.

Літаратура

1. Академик В.В. Виноградов // Вопросы языкознания. – М., 1970. – № 1.
2. Античные теории языка и стиля – М.– Л., 1936.
3. Арно А., Лансло К. Грамматика общая и рациональная – М., 1990.
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1969.
5. Березин Ф.М. История лингвистических учений.– М., 1975.
6. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М., 1979
7. Будагов Р.А. Человек и его язык. – М., 1974.
8. Булахов В.Г. Восточнославянские языковеды. Т. I.– Мн., 1976.
9. Булахов В.Г. Восточнославянские языковеды. Т. II,– Мн., 1977.
10. Булахов В.Г. Восточнославянские языковеды. Т. III,– Мн., 1978.
11. Виноградов В.В. Избранные труды: Исследования по русской грамматике. – М., 1975.
12. Виноградов В.В. История русских лингвистических учений.– М., 1978.
13. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М., 1984.
14. Донских О.А. К истокам языка. – Новосибирск, 1988.
15. Звегинцев В.А. История языкознания в очерках и извлечениях, ч. I, ч. II – М., 1965.
16. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность.– М., 1969
17. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
18. Ломтев Т.П. Общее и русское языкознание.– М., 1976.
19. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения.– М., 1988.
20. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка.– М., 1970
21. Общее языкознание: Хрестоматия / Сост. Б.И. Косовский и Н.А.Павленко. – Мн., 1987.
22. Основные направления структурализма.– М., 1964.
23. Панов Е.Н. Знаки. Символы. Языки.– М., 1983.
24. Панфилов В.З. Взаимоотношение языка и мышления.– М., 1971.
25. Пауль Г. Принципы истории языка. – М., 1960.
26. Плотніков Б. Общее языкознание. Семинарий. – Мн., 2001
27. Плотнікаў Б. Агульнае мовазнаўства. – Мн., 1995.

28. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – М., 1958.
29. Пражский лингвистический кружок. – М., 1967.
30. Рагаўцоў В.І. Практыкум па гісторыі агульнага мовазнаўства. – Мн., 2001.
31. Ревзин И.И. Современная структурная лингвистика. – М., 1977.
32. Серебренников Б.А. Причины устойчивости агглютинативного строя и вопрос о морфологическом типе языков // Морфологическая типология и проблема классификации языков. – М. – Л., 1965.
33. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование.– М., 1971
34. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики.– М., 1975.
35. Трубецкой Н.С. Избранные труды по филологии. – М., 1987.
36. Успенский Б.А. Структурная типология языков. – М., 1965.
37. Шакун Л.М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы.– Мн., 19
38. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.,1974.
39. Якобсон Р.О. Избранные работы. – М., 1985.

ВУЧЭБНАЕ ВЫДААННЕ

АНІСЬКОВА Святлана Міхайлаўна

**ГІСТОРЫЯ МОВАЗНАЎСТВА
Ў ТАБЛІЦАХ**

**ПРАКТЫЧНЫ ДАПАМОЖНІК
ДЛЯ СТУДЭНТАЎ ФІЛАЛАГІЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА**

Падпісана да друку 01.12.03 (65). Фармат 60x84 1/16. Папера афсетная № 1. Друк афсетны. Гарнітура Таймс Ум.-др.арк. 2,4. Ул.-выд.арк. 3,7. Тыраж 30 экз.

Установа адукацыі
“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя
Францыска Скарыны”
246019, г. Гомель, вул Савецкая, 104
Надрукавана на ратапрынце Установы адукацыі
“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя
Францыска Скарыны”
246019, г. Гомель, вул Савецкая, 104